

УДК 343.1

Горова Альона, Прокопенко Надія

ПРОГРАМИ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ: НОВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

У статті висвітлюється ідея відновлювального правосуддя як нового підходу до розв'язання кримінальних ситуацій у місцевих громадах та суспільстві в цілому. Описано теоретичні засади відновлювального правосуддя, його базові принципи та найпоширеніші моделі: сімейні конференції, кола правосуддя та медіацію потерпілого і правопорушника або процедуру примирення. Особливу увагу приділено останній моделі як найбільш поширеній, представлено саму процедуру примирення та її складові. Розглянуто причини, що перешкоджають впровадженню медіації потерпілого та правопорушника до правової-системи України, а також можливості щодо їх подолання.

Вступ

Основною проблемою кримінальної юстиції, на яку покладено функцію контролю за злочинністю в суспільстві, є її спрямованість переважно на покарання винного. Функціонування традиційної системи правосуддя в багатьох випадках виключає можливість розв'язання кримінальної ситуації шляхом активної участі в цьому процесі потерпілих та правопорушників. Таким чином, через здійснення правосуддя, спрямованого на покарання, особи, що скоїли злочин, ізолюються від суспільства, а потреби потерпілих фактично ігноруються. На відміну від традиційних підходів до вирішення кримінальних конфліктів, відновлювальне (реституційне) правосуддя спрямоване, в першу чергу, на відновлення справедливості та виправлення шкоди, завданої злочинцем.

За проміжною оцінкою проекту «Впровадження відновлювального правосуддя в правову систему України», який реалізовує Український центр порозуміння, сьогодні відчувається реальна потреба впровадження відновлювальних підходів у вітчизняну систему правосуддя. Це зумовлено кількома факторами.

Перш за все, йдеться про позитивний вплив програм реституційного правосуддя на потерпілого та правопорушника. Участь у таких програмах дозволяє потерпілому подолати негативні

наслідки злочину; сприяє усвідомленню правопорушником своєї провини, прийняттю відповідальності за свої дії, відшкодуванню завданих збитків, зменшенню рецидивних злочинів.

По-друге, програми відновлювального правосуддя могли б стати конкретним механізмом реалізації права сторін на примирення, що визначено чинним законодавством, як у кримінальних, так і в цивільних справах.

По-третє, впровадження програм відновлювального правосуддя, зокрема медіації потерпілих та правопорушників, сприятиме формуванню позитивного іміджу нашої держави серед світової спільноти. Це станеться внаслідок гуманізації процесу правосуддя, розвитку і становлення демократичних принципів у суспільстві в цілому, долучення до прогресивних світових тенденцій у сфері правосуддя.

Метою цієї статті є висвітлення теоретичних аспектів відновлювального правосуддя, значну увагу приділено представленню процедури медіації потерпілого і правопорушника, а також тим крокам, які слід здійснити, аби впровадити подібні програми в нашої країні.

Сутність програм відновлювального правосуддя

Сучасні світові тенденції в соціально-гуманітарній сфері привертають увагу до відновлю-

вального правосуддя як до сукупності програм, що дають змогу змістити акцент способу реагування правосуддя на кримінальні дії: з переважно карального на переважно відновлювальний. Реагування у такий спосіб сприяє відновленню емоційного стану потерпілого, нормалізації стосунків потерпілого і правопорушника, активній діяльності правопорушника щодо виправлення завданої шкоди та залученню місцевої громади до вирішення кримінальних ситуацій. За деякими оцінками на сьогодні існують близько тисячі організацій, які впроваджують моделі відновлювального правосуддя в Європі, Північній Америці, Новій Зеландії, Австралії, Південній Африці [1, с. 4].

Визначальним етапом становлення ідей відновлювального правосуддя стали праці відомих кримінологів: норвезького - Нільса Крісті та американського - Говарда Зера (70-ті роки XX ст.).

Н. Крісті доходить висновку, що держава «монополізує право на розв'язання конфліктів та кримінальних ситуацій». Так, він зазначає, що «сучасна система контролю за злочинністю — це один зі способів втратити можливість залучати громадян до вирішення завдань, які для них є дуже важливими». Перш за все, йдеться про втрачене право потерпілого брати участь у вирішенні власної справи. Натомість, держава відчужує собі права потерпілого: державні органи, а не потерпілий визначають обсяг завданих збитків і міру компенсації, яка, насправді, часто зовсім не відповідає бажанням і потребам потерпілого. Крім того, поза увагою лишаються почуття потерпілого, якого практично повністю виключають з процесу здійснення правосуддя, тим самим позбавляючи його можливості хоча б щось дізнатися про правопорушника. І ще, монополія на вирішення конфліктів позбавляє громаду змоги вдосконалювати норми співжиття, вона обертається втратою педагогічних можливостей, нездатністю з'ясування того, чим насправді є належна правова процедура, що на думку конфліктуючих сторін стосується суті справи, а що ні [2, с. 58-59].

Г. Зер зазначає, що відчуження або таврування є найвизначальнішою рисою у ставленні офіційного правосуддя до правопорушника, навіть коли провина ще не доведена: «юридична мова, спеціальне місце для правопорушника, звертання прокурора і судді - усе це свідчить, що людину, яка виконує роль обвинуваченого, таврують уже тому, що вона потрапила на це місце». Наслідком такого відчуження стає прагнення людини нале-

жати до тієї референтної групи, де вона може отримати підтримку і розуміння. Отже, традиційна система правосуддя виштовхує людину з суспільства, що сприяє об'єднанню відчужених індивідів у стійкі кримінальні угруповання [3, с. 43-57].

Зазначені недоліки традиційної системи правосуддя визначають необхідність впровадження відновлювального правосуддя - сукупності програм, поєднаних загальним підходом до питань злочину й покарання. Отже, відновлювальне правосуддя - це, за визначенням Т. Маршалл, «процес, за допомогою якого сторони, втягнуті у злочин, спільно вирішують, як ставитися до його наслідків і які висновки зробити на майбутнє» [4, с. 6].

Характерною рисою усіх програм відновлювального правосуддя є те, що вони базуються на однакових принципах:

— *добровільність участі сторін у процедурі та конфіденційність*;

- *самовизначення сторін*, тобто передача сторонам повноважень щодо пошуку та прийняття взаємоприйняттого рішення;

- *активна участь сторін* (потерпілого та правопорушника) означає, що сторони беруть безпосередню участь, сприймаються як учасники процедури, а не як її об'єкти чи сторонні спостерігачі;

— *прийняття правопорушником відповідальності* за спричинену злочином шкоду, що передбачає визнання правопорушником провини та готовність до відшкодування завданих збитків;

— *визнання почуттів та потреб потерпілого*, що передбачає можливість висловити потерпілому свою точку зору стосовно події, що трапилась, та того, яким чином може бути усунено завдану моральну й матеріальну шкоду;

- *нейтральність медіатора*: ведучий програм примирення повинен працювати однаково і для потерпілої сторони і для правопорушника, однак він не може залишатися нейтральним до самого правопорушення, визнаючи його несправедливість [5, с. 100], [6, с. 32].

Програми відновлювального правосуддя матимуть відновлювальний і об'єднувальний ефект лише за тієї умови, що вони будуть сприйматися і функціонувати як форма громадянської активності (спосіб вирішення проблемних ситуацій громадою та спосіб реалізації громадянської активності), який дозволить впливати на такі соціально важливі сфери, як-то: опіка і піклування громади про правопорушника; реалізація грома-

дянської позиції особи шляхом участі у суспільно важливих процесах; співпраця держави і громад; розвиток і зміцнення громад; соціально-психологічна взаємодопомога [1, с. 12].

Якщо говорити про програми або моделі відновлювального правосуддя, то найбільш поширеними є: 1) сімейні конференції, 2) кола правосуддя; 3) медіація потерпілих і правопорушників або програми примирення.

Сімейні конференції беруть початок у традиціях корінного населення Нової Зеландії, де вперше було законодавчо визначено цю модель у 1989 році. Ідея полягає у тому, щоб залучити до обговорення ситуації не тільки потерпілого і правопорушника, а й членів їх родин. Важливим фактором є підтримка членів сім'ї та відповідальність перед ними. У процесі обговорення родина розробляє узгоджену стратегію поведінки правопорушника, допомагає йому взяти на себе відповідальність, виправити завдану шкоду [7, с. 6].

Подібною до попередньої моделі є кола правосуддя, традиційно притаманні індіанцям Канади та півночі США. Характерними рисами даної програми є залучення ширшого кола учасників, специфічний спосіб обговорення (обговорення проходить не як дискусія, а як відповідь на запитання усіх по черзі (по колу) членів зустрічі). Рішення приймається тільки на основі консенсусу [8, с. 155].

Найбільш поширеною моделлю відновлювального правосуддя є медіація потерпілого та правопорушника або, як її часто називають, процедура примирення.

Процедура примирення: зміст і складові

Процедура примирення, або медіація, в кримінальних справах визначається як процес, у ході якого потерпілий та правопорушник мають можливість добровільно брати активну участь у вирішенні проблем, спричинених злочином, із залученням неупередженої третьої сторони (медіатора) [9].

Метою процедури примирення в контексті вирішення кримінальних конфліктів є «зцілення ран, нанесених правопорушником, та виправлення самого правопорушника» [10]. «Зцілення ран» потерпілого означає, що зустрічі потерпілого та правопорушника в першу чергу повинні бути орієнтовані на задоволення потреб потерпілого, таких як відшкодування збитків, відновлення почуття безпеки, можливість висловитись з при-

воду події, що трапилась, отримати відповіді на запитання, що хвилюють [5, с. 101]. Виправлення правопорушника, в свою чергу, передбачає розв'язання конфлікту з урахуванням тих причин, які могли зумовити делінквентну поведінку. Тобто допомогти впоратись з проблемами без правопорушень, а також сприяти соціальній реабілітації правопорушника [11, с. 147]. Досягнення поставленої мети не є лише спробою впливу на винесення вироку органами судочинства. Це радше створення умов для зцілення сторін кримінального конфлікту, яке полягає в задоволенні матеріальних та емоційних потреб учасників процедури примирення [12].

Окрім загальної мети процедури примирення, яку вбачають у «зціленні сторін» чи у забезпеченні «відновлювального способу розв'язання кримінальних конфліктів», виділяють також основні завдання процедури. До них, зокрема, належать:

- залучення потерпілої сторони та правопорушника до активної участі в процесі відшкодування заподіяної злочином шкоди;

- надання можливості сторонам конфлікту обговорити правопорушення, отримати відповіді на свої запитання, висловити почуття та набутти відчуття вирішення ситуації;

- надати потерпілому та правопорушнику можливість розробити взаємоприйнятний план щодо відшкодування заподіяної злочином шкоди [13].

Процедура примирення передбачає дотримання ряду специфічних принципів. Насамперед йдеться про особливий погляд на злочин не як на порушення закону, а як на подію, що завдала шкоди, і суспільство передовсім відповідальне за те, щоб цю шкоду усунути. Це забезпечується безпосередньою допомогою правопорушника потерпілому. Звідси впливає й наступний принцип - прийняття правопорушником відповідальності за скоєний злочин та відшкодування завданих збитків як умова усунення шкоди. Таким чином, основними принципами програм примирення є орієнтація на задоволення потреб потерпілого та стимулювання визнання правопорушником своєї відповідальності, що зобов'язує його до відшкодування збитків [5, с. 101].

Процедура примирення складається з кількох фаз, кожна з яких спрямована на досягнення своїх специфічних завдань.

Перша фаза - це **відбір справ**. Мета цієї фази полягає в тому, щоб отримати з системи кримінального правосуддя справи, які відповідають

процедурі примирення. До завдань цієї фази належать оцінка справ щодо того, чи вони можуть бути вирішені шляхом примирення, організація ефективної системи передачі справ, забезпечення наявності необхідних даних про правопорушення та сторони конфлікту і, зрештою, вибір ведучого для проведення процедури [10; 13]. Справи на процедуру примирення зазвичай направляються з системи кримінального правосуддя [14, с. 7]. Для їх оцінювання є певні критерії. Кожна програма примирення чи медіації потерпілих та правопорушників має свої критерії залежно від того, яка мета цієї програми та на яку групу клієнтів вона спрямована. Проте найбільш загальними критеріями відбору справ є наявність конфлікту чи кримінальної ситуації, наявність потерпілої сторони та правопорушника, визнання правопорушником своєї провини та час, що минув з моменту скоєння правопорушення [15]. В більшості випадків для примирення обираються справи, де злочин, який класифікується як «нетяжкий» чи «середньої тяжкості», було скоєно вперше, неповнолітніми та молодими людьми (до 20 років) [16].

Друга фаза - **підготовка до процедури примирення**. Після направлення справ на процедуру з'являється можливість індивідуальних зустрічей зі сторонами. Основними завданнями їх проведення є збір інформації, роз'яснення потерпілому та правопорушнику сутності процедури та виявлення очікувань сторін, що також включає в себе обговорення з потерпілим збитків і можливих способів їх відшкодування [17].

Підготовка до процедури примирення охоплює кілька етапів. Спочатку координатор програми чи медіатор телефонує правопорушнику та потерпілій стороні для призначення окремої попередньої зустрічі (премедіації) з кожною зі сторін. Медіатор, зазвичай, спочатку контактує з правопорушником. Якщо останній висловлює згоду щодо участі в процедурі примирення, медіатор контактує з потерпілою стороною. Такий усталений алгоритм залучення сторін до процедури зумовлено необхідністю вберегти потерпілого від повторної віктимізації: якщо спершу отримати згоду потерпілого, а правопорушник відмовиться від процедури, то жертва злочину може знову зазнати емоційної травми [18].

Наступний етап - проведення попередніх зустрічей, або премедіацій окремо з потерпілим та правопорушником [13]. До основних завдань цього етапу належать:

- інформування та отримання добровільної

згоди сторін на участь у процедурі примирення;

- оцінювання медіатором справи, тобто виявлення мотивів сторін до участі в процедурі, а також оцінка їх здатності до комунікації між собою для гарантування емоційної та фізичної безпеки;

- встановлення довіри сторін до ведучого процедури примирення;

- підготовка потерпілого та правопорушника до особистої зустрічі [10; 17].

На третій фазі відбувається **зустріч примирення**. Ця фаза також має кілька етапів. Перший — підготовчий, метою якого є підготовка приміщення, планування того, як розмістити сторони, прийняття рішення щодо можливих стратегій проведення зустрічі. В цій процедурі просторове розміщення сторін конфлікту є важливим моментом, оскільки воно повинно сприяти прямому діалогу сторін, дозволяти здійснювати прямий візуальний контакт. Тому люди, втягнуті у конфлікт, як правило, якщо це не суперечить культурним традиціям, розміщуються за столом навпроти одне одного ліворуч та праворуч місця розташування медіатора [17; 18].

Наступний етап - вступне слово ведучого, мета якого полягає в тому, щоб представити сторони, розповісти про цілі та завдання зустрічі, роль ведучого, а також встановити правила взаємодії, які базуються на дотриманні принципів процедури та на взаємній повазі учасників процесу. Після вступного слова медіатор пропонує сторонам по черзі висловитись з приводу події, що трапилась. На цьому етапі учасники зустрічі можуть висловлювати свої переживання щодо події та її впливу на їхнє життя. Далі - обговорення завданих збитків та варіантів їх компенсації, що передбачає не лише обговорення альтернатив, а й перевірку реальності їх реалізації. Останній перед завершенням зустрічі етап включає в себе підписання угоди про примирення та відшкодування збитків [13; 14, с. 7]. Після досягнення згоди сторін медіатор складає письмову угоду і сторони підписують її. Деякі практики процедури примирення зазначають, що угода про примирення має складатись як мінімум з п'яти розділів:

- про відшкодування матеріальних збитків потерпілому;

- про дотримання особливих вимог щодо поведінки чи режиму правопорушника;

- про проходження правопорушником курсу лікування, консультацій чи терапії (якщо потрібно);

- про процедуру контролю за виконанням даного договору;

- про можливі дії потерпілої сторони (наприклад, вилучення заяви чи внесення клопотання про звільнення потерпілого від кримінального переслідування в зв'язку з примиренням); також угода може містити перелік умов, за яких він не буде виконуватись (наприклад, позбавлення правопорушника волі) [16].

Надалі документ повертається до інстанції-джерела справи, де на його основі може бути ухвалено відповідне рішення у справі [14, с. 7]. Існує й інший підхід, згідно з яким формальне укладання угоди не є обов'язковим, але може здійснюватись за бажанням сторін, і, відповідно, угода укладається в довільній формі [18].

На останній, четвертій фазі відбувається **закріплення результатів**. Мета цієї фази полягає в тому, щоб простежити за виконанням угоди, знов, у разі потреби, обговорити умови виконання, закріпити в учасників почуття завершеності справи. Для цього медіатор через деякий час відвідує чи контактує з правопорушником та потерпілою стороною для того, щоб підтримати, з'ясувати, чи задоволена сторона результатами процедури і чи виконуються домовленості, досягнуті під час процедури [13].

Практика впровадження програми медіації потерпілих і правопорушників у систему правосуддя в Україні

Благодійна організація Український центр порозуміння за підтримки Інституту сталих спільнот (Institute for Sustainable Communities) та Посольства Великобританії в Україні з січня 2003 року розпочала реалізацію проекту «Впровадження відновлювального правосуддя в правову систему України».

Під час реалізації проекту також вивчався механізм співпраці між недержавними організаціями, які надають послугу медіації, та органами системи правосуддя. Аналіз результатів дослідження виявив ряд особливостей процесу такої взаємодії, пов'язаних з функціонуванням української системи права.

Зокрема, опитані експерти констатували факт відсутності прямої вказівки на медіацію як на один із способів вирішення кримінальних ситуацій, визначених чинним законодавством.

Відсутність легального закріплення процедури медіації негативно впливає на її статус та можливість функціонування у процесі правосуддя: низька активність суддів та інших представників

судової системи щодо просування даної послуги; відсутність у суддів процесуальної можливості передавати справи на медіацію; небезпека звинувачення судді у втраті нейтральності.

Відсутність формальних підстав для застосування даної процедури та орієнтація на суперницький підхід до вирішення конфліктних ситуацій зумовлюють негативне ставлення захисників сторін до цієї послуги. Це виявляється у запереченні цінності послуги, відмовлянні клієнтів від участі у процедурі примирення. Оскільки сторони більше довіряють адвокатам, то їхня думка стає вирішальною у процесі прийняття рішення стосовно участі у процедурі примирення.

Значною проблемою є недовіра та нерозуміння суті даної послуги учасниками кримінальної ситуації. Вони не розуміють, яким чином процедура медіації пов'язана безпосередньо з процесом правосуддя та яку користь вони матимуть від участі в процедурі. Через це потенційні учасники відмовлялися брати участь у програмі.

Сьогодні існує проблема низького статусу медіатора. Основна причина - відсутність офіційного визначення статусу медіатора та підтримки з боку суддів. Це є передумовою неадекватного сприйняття медіатора іншими учасниками кримінального процесу: адвокатами, сторонами кримінальної ситуації.

Логічним наслідком відсутності законодавчої визначеності процедури медіації є ряд процедурних неузгодженостей, які ускладнюють можливість її проведення. Зокрема, проблемою є обмежений термін перебування справи у суді, що не дає змоги провести усю процедуру медіації.

Експерти пропонували звернути особливу увагу на проблему низької поінформованості представників органів правосуддя про процедуру медіації.

Підсумовуючи український досвід впровадження процедури медіації, можна зробити такі узагальнення.

1. Значну частину проблем буде вирішено за умови легалізації процедури медіації. Проте внесення змін до законодавства - це передчасний процес. Тому що, по-перше, необхідно провести експеримент із впровадження процедури медіації в органах правосуддя та вивчити результати такого експерименту; по-друге, слід детально вивчити закордонний досвід та вітчизняне законодавство з метою уникнення неузгодженостей на практиці після внесення змін; по-третє, необхідно провести інформаційну кампанію та залучити до процесу впровадження процедури меді-

ації представників усіх органів системи юстиції. Однак потреба легалізації процедури існує, особливо на етапі проведення експерименту.

2. Легалізація процедури медіації сприятиме більш активній позиції суддів щодо провадження даної послуги: з'явиться можливість передавати справи на медіацію, рекомендувати медіацію сторонам, надавати листи підтримки медіаторам.

3. Логічним наслідком легалізації має бути реальна процедурна можливість провадження даної послуги: чітке визначення самого механізму та критеріїв передачі справи на медіацію у кримінальних та цивільних справах; визначення статусу, прав та обов'язків організацій і спеціалістів, які надаватимуть послугу медіації; врахування термінів на проведення процедури медіації в загальному процесі правосуддя.

4. Необхідно проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед громадськості та спеціалістів у галузі правосуддя, створювати освітні програми.

Висновки

Програми відновлювального правосуддя є доповненням до традиційної системи правосуддя і мають на меті відновлення стосунків між потерпілими й правопорушниками та усунення завданої злочином шкоди. Такі програми допомагають потерпілим подолати емоційні проблеми, які виникають унаслідок кримінальної ситуації; отримати відповіді на питання, що їх хвилюють; отримати матеріальне та моральне відшко-

дування понесених збитків. Метою програм відновлювального правосуддя є також допомогти правопорушникам визнати свою провину, взяти на себе відповідальність за свої вчинки, сприяти ресоціалізації осіб, які скоїли злочини, що зменшує вірогідність рецидиву. Важливою характеристикою програм реституційного правосуддя є їхня спрямованість на активізацію та наснаження безпосередніх учасників програм і членів місцевих громад на вирішення існуючих проблем (у даному разі - кримінальних конфліктів) власними силами.

Програма примирення (або медіації) потерпілих і правопорушників - одна з найпоширеніших моделей відновлювального правосуддя, яка дозволяє учасникам кримінального конфлікту за допомогою неупередженого посередника визначити стратегію виправлення ситуації. Особливості таких програм визначаються змістом, принципами та фазами їх виконання.

Впровадження програм відновлювального правосуддя, зокрема медіації потерпілих і правопорушників, в Україні є важливою умовою подальшого успішного функціонування системи правосуддя загалом. Однак на сьогодні існує ряд факторів, які ускладнюють процес впровадження даної програми. Більшість із них зумовлені не врегульованістю питання легалізації та, частково, низьким рівнем обізнаності громадськості стосовно даної програми. Отож, успішність процесу впровадження програми медіації у майбутньому залежить від легалізації даної послуги та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи.

1. *Максудов Р.* Движение за восстановительное правосудие в России: Предмет институализации // Вестник восстановительной юстиции.- 2001.- № 2.- С. 4-13.
2. *Кристи Н.* Конфликты как собственность // Базовые навыки разрешения конфликтов и ведение программ примирения жертв и правонарушителей.- К.: Украинский центр согласия, 2003.- 70 с.
3. *Зер Х.* Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание.- М: Центр «Судебно-правовая реформа», 1998.- 365 с.
4. *Айртсен И.* Деятельность в области восстановительного правосудия в Европе. Материалы к докладу // Вестник восстановительной юстиции.- 2001.- № 3.- С. 5-15.
5. Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа. Уч. пособие / Под ред. Л. М. Карнозовой.- М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2001.- 334 с.
6. *Лайша Т. Н.* Восстановительный подход в социальной сфере // Восстановительный подход в социальной сфере. Теория и практика,- Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2001.-227 с.
7. *Зер Х.* Введение в восстановительное правосудие // Вестник восстановительной юстиции.- 2000.- № 1.- С. 2-Ю.
8. *Землянська В.* Запровадження відновлюючих підходів: зміна погляду на кримінальне судочинство // Право України.- 2003.- № 10.- С. 154-156.
9. Recommendation # R (99) 19 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters / Council of Europe.- Strasbourg, 1999.
10. *Прайс М.* Сравнивая различные модели программ примирения жертвы и правонарушителя / Публикации Ассоциации программ примирения (VOMA Quarterly).- 1995.-Т. 6.-№ 1.
11. *Уинтер Р.* Альтернативы // Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России. Сборник статей: В 2 кн. / Сост. М. Г. Флямер.- Кн. 2.- М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2002.- 187 с.
12. *Айртсен И., Зер Х.* Медиация (посредничество) в случаях тяжких преступлений // Вестник восстановительной юстиции.- 2001.- № 3.
13. *Гринвуд Ж.* Пособие по проведению программ примирения жертвы и правонарушителя / Диск «Архив МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2001.
14. *Амстутс Л. С., Зер Х.* Конференция жертвы и правонарушителя в системе ювенальной юстиции в Пенсильвании // Диск «Архив МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2001.

15. Флямер М., Максудов Р. Организация социальной работы и программ восстановительного правосудия в работе комиссии по делам несовершеннолетних // Движение за ювенальную юстицию в современной России / Под ред. А. К. Грасенковой.- М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2003.- С. 113-151.
16. Максудов Р., Флямер М., Грасенкова А. Институт примирения в уголовном процессе: Необходимость и условия развития // Диск «Архив МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2001.
17. Умбрайт М. Гуманистический подход к посредничеству в разрешении конфликтов: путь преобразования, путь миротворчества // Вестник восстановительной юстиции.- 2001.- № 3.
18. Umbreit M. S., Greenwood J. Guidelines for Victim-Sensitive Victim-Offender Mediation: Restorative Justice Through Dialogue, April 2000 // Веб-сторінка (<http://www.ojp.usdoj.gov>) за адресою (http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/publications/infores/restorative_justice/96517gdlines_victims-sens/welcome.html).

Alyona Gorova, Nadiya Prokopenko

THE RESTORATIVE JUSTICE PROGRAMS: NONTRADITIONAL WAY TO DEAL WITH CRIMINAL CONFLICTS

The article focuses on the restorative justice approach as a new way to deal with criminal conflicts in the society and local communities. There are the theoretical overview of the restorative justice approach and its basic principles, the brief description of the main practical models of the restorative justice like the family conference, justice circles, and victim-offender mediation programs. The authors pay attention to the last one, as the most extended practice, and explain its procedure. The article summarizes impediments to the implantation the victim-offender mediation in Ukrainian criminal justice and opportunities to their overcoming.